и профилированным поясом, а также использованы килевидные кокошники, угловые лопатки [18, с. 147-148]. Отличительные черты храма следующие: согласно плану из атласа весь храм каменный, но главки со световыми барабанами во внешнем облике храма деревянные, также над центральным входом отсутствует трехугольный фронтон. Отсюда следует, что Свято-Преображенская церковь – памятник архитектуры барочно-классицистического стиля с элементами ретроспективно-русского стиля русско-византийского направления –была возведена по проекту № 8 «Атласа планов и фасадов церквей, иконостасов к ним и часовен, одобренных для руководства при церковных постройках в селениях».

Храм Покрова Пресвятой Богородицы в Олекшицах строили с 1865 по 1871 гг. из кирпича по проекту Иосифа Михаэлиса [18, с. 12]. Столь долгое возведение храма объясняется нехваткой денежных средств и ошибками, допущенными приходским попечительством при осуществлении строительных работ, несмотря на план и указания «производителя работ» [5] – церковного совета во главе со священником Антонием Ковалевским [13, с 4]. Церковь была построена у почтового тракта Волковыск – Малая Берестовица [9]. Храм освятили в 1871 году.

Свято-Покровский храм – памятник архитектуры ретроспективно-русского стиля синодального направления. Каноническую объемно-пространственную композицию составляет двухъярусная (восьмерик на четверике) колокольня. Храм последовательно разделён на три части, включающие: прямоугольную трапезную, кубовидный по объему молитвенный зал и прямоугольную апсиду. В силуэте царят шатер с маковкой на колокольне и луковицеподобный купол над центральным объемом. Оконные проёмы представляют по форме готическую стрельчатую арку [18, с. 12]. В убранстве храма присутствуют угловые лопатки.

Таким образом, на основе анализа двух церквей-«муравьёвок» можно выделить следующие особенности этого архитектурного феномена: ретроспективно-русский стиль; главки храмов с луковичными завершениями на граненых барабанах; стрельчатые или арочные оконные проемы; использование для украшения кокошников, профилированного пояса, карниза с сухариками.

1. Белоцкая, Е. История Свято-Преображенской церкви деревни Деречин / Е. Белоцкая // Гродненские епархиальные ведомости. – 2015. – № 9. – С. 6–7.
2. Воспоминания современников о Михаиле Муравьеве, графе Виленском // Составление, предисловие и комментарии: Лебедев С. В. / Отв. ред. О. А. Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2014. – 464 с.
3. Ганчар, А. И. Римско-католическая церковь в Беларуси (вт. пол. XIX –нач. XX вв.). Исторический очерк : монография / А. И. Ганчар. – Гродно : ГГАУ, 2010. – 512 с.
4. Национальный исторический архив Беларуси в Гродно (НИАБ в Гродно). Фонд 8. – Оп. 1. – Д. 1265.
5. НИАБ в Гродно. Фонд 8. – Оп. 1. – Д. 1507.
6. НИАБ в Гродно. Фонд 10. – Оп. 13. – Д. 264.
7. НИАБ в Гродно. Фонд 97. – Оп. 1. – Д. 218.
8. НИАБ в Гродно. Фонд 97. – Оп. 1. – Д. 247.
9. НИАБ в Гродно. Фонд 845. – Оп. 1. – Д. 16.
10. НИАБ в Гродно. Фонд 845. – Оп. 1. – Д. 23.
11. НИАБ в Гродно. Фонд 845. – Оп. 1. – Д. 24.
12. Орловский, Е. Ф. Судьбы православия в связи с историей латинства и унии в Гродненской губернии в XIX ст. (1794 – 1900) / Е. Ф. Орловский. – Гродно, 1903. – 604 с.
13. Романчук, Г. Под небом голубым храм белый / Г. Романчук // Гродненская правда. – 2009. – 17 октября. – С. 4.
14. Современные тенденции в строительстве приходских храмов / Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата [Электронный ресурс]. – 22.03.2010. – Режим доступа: http://www.patriarchia.ru/db/text/1120703.html. – Дата доступа: 17.04.2017.
15. Столичный проект кенозерской Успенской церкви / Архангельская епархия [Электронный ресурс]. – 03.10.2016. – Режим доступа: http://www.arh-eparhia.ru/publications/60112/. – Дата доступа: 17.04.2017.
16. Черепица, В. Н. К 190-летию рождения храмостроителя и академика Н. М. Чагина (1823 – 1909) / В. Н. Черепица // Гродненские епархиальные ведомости. – 2013. – № 11. – С. 11–12.
17. Архітэктура Беларусі : Энцыкл. давед. / Рэдкал.: А. А. Воінаў і інш. – Мінск : БелЭн, 1993. – 620 с.
18. Кулагін, А. М. Праваслаўныя храмы на Беларусі: Энцыкл. давед. / А. М. Кулагін. – Мінск : БелЭн, 2007. – 656 с.
19. Кулагін, А. М. Эклектыка. Архітэктура Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. – Мінск : Ураджай, 2000. – 304 с.

ДЫНАМІКА КОЛЬКАСЦІ СІНАГОГ І ЯЎРЭЙСКІХ МАЛІТОЎНЫХ ШКОЛ МІНСКАЙ ГУБЕРНІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX – ПАЧАТКУ XX СТ.

К.Р. Карпекін (Віцебск, Беларусь)

Асаблівасцю беларуска-літоўскіх губерняў Расійскай імперыі з’яўлялася пражыванне тут значнай колькасці яўрэйскага насельніцтва, якое ў пэўнай ступені імкнулася да адасобленага існавання. Гэтая адасобленасць, як і самабытнасць, у значнай ступені абумоўлівалася нацыянальнай рэлігіяй яўрэяў – іўдаізмам. Яўрэйскія абшчыны існавалі ў кожным беларускім горадзе і мястэчку, таму іх духоўная і матэрыяльная спадчына з’яўляецца неад’емнай часткай агульнабеларускай культуры.

У айчыннай і замежнай гістарыяграфіі праблеме яўрэяў у заходніх губернях Расійскай імперыі прысвечана вялікая колькасць даследаванняў. У той жа час пытанне колькасці іўдзейскіх культавых будынкаў прааналізавана досыць фрагментарна, бо як правіла, даследчыкі засяроджваюць увагу на заканадаўчых

Репозиторий ВГУ

актах, рэгулюючых становішча яўрэяў, узнікненні і распаўсюджванні любавіцкага хасідызму, спробах хрысціянізацыі іўдзеяў [1, с. 160 – 175].

Мэта дадзенага даследавання – прасачыць дынаміку колькасці сінагог і яўрэйскіх малітоўных школ у другой палове XIX – пачатку XX ст. у межах канкрэтнай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі – Мінскай губерні. Сярод іншых беларуска-літоўскіх губерняў яна займала першае месца па колькасці іўдзейскага насельніцтва: з 96,6 тыс. чалавек у 1858 г. яно павялічылася да 328,1 тыс. у 1909 г. [2, с. 28; 3, с. 29].

Усяго ў 1858 г. у Мінскай губерні налічвалася 285 іўдзейскіх культавых будынкаў. Найбольш тыповымі з'яўляліся драўляныя малітоўныя школы: у гэты час на Міншчыне іх дзейнічала 184, што складала 64,5% ад агульнага ліку яўрэйскіх малітоўняў. Апроч таго мелася 63 драўляныя сінагогі (22%), 30 каменных малітоўных школ (10,5%) і 8 каменных сінагог (3%). Амаль 40% усіх культавых будынкаў было сканцэнтравана ў павятовых цэнтрах і заштатных гарадах [3, с. 73].

Да 1860 г. у Мінску з'явілася 2 новыя каменныя малітоўныя школы (1 з іх – замест драўлянай). Затое ў цэлым па губерні колькасць культавых будынкаў скарацілася да 280: хоць было пабудавана 2 новыя каменныя сінагогі і 25 драўляных малітоўных школ, за 2 гады зачыніліся 23 драўляныя сінагогі і 9 каменных малітоўных школ [4,с. 186 – 187].

У далейшым у цэлым па Мінскай губерні назіраўся рост колькасці яўрэйскіх малітоўняў. У прыватнасці, паводле стану на 1863 г.,тут налічвалася ўжо 294 іўдзейскія культавыя будынкі: 36 каменных і 258 драўляных, і па-ранейшаму каля 40% сінагог і малітоўных школ знаходзілася ў гарадах [5, с. 36 – 37].

У 1886 г. у рэгіёне налічвалася 440 іўдзейскіх малітоўняў (59 з іх былі каменнымі і 381 – драўляная), 213 (альбо 48%) з іх размяшчалася ў гарадах, а астатнія 227 – у паветах [6, с. 101].

Такім чынам, на працягу даследуемага перыяду ў гарадах іўдзейскія культавыя будынкі ўзводзіліся больш інтэнсіўна, чым у мястэчках. Апроч таго назіралася відавочная тэндэнцыя будаўніцтва пераважна драўляных сінагог і малітоўных школ: калі ў 1850-я гг. яны складалі каля 80% ад агульнага ліку яўрэйскіх культавых будынкаў, то ў 1880-я гг. – ужо больш за 87%.

Увогуле ж, у межах паветаў і павятовых цэнтраў у другой палове XIX – пачатку XX ст. былі перыяды як павелічэння, так і скарачэння колькасці іўдзейскіх культавых будынкаў, але ў цэлым, параўноўваючы паказчыкі сярэдзіны XIX ст. і пачатку XX ст. па канкрэтных гарадах, можна зрабіць выснову, што ў межах Мінскай губерні адбывалася досыць актыўнае з'яўленне новых сінагог і малітоўных школ (гл. табл.).

Табліца

Дынаміка колькасці іўдзейскіх культавых будынкаў у павятовых цэнтрах і паветах Мінскай губерні, другая палова XIX – пачатак XX ст.[
3, с. 66 – 73; 5, с. 36 – 37; 6, с. 101; 7, с. 280, 302, 382, 388, 397, 409; 8].

Назвы павятовых цэнтраў, заштат-ных гарадоў і паветаў	Колькасць іўдзейскіх культавх будынкаў				
	1858 г.	1863 г.	1886 г.	1905 г.	1910 г.
Бабруйск	18	23	38	5	32
Бабруйскі павет	23	21	25	-	-
Барысаў	6	8	12	-	13
Барысаўскі павет	15	10	12	-	-
Докшыцы	6	5	5	1	5
Ігумен	4	5	6	-	-
Ігуменскі павет	30	30	36	-	-
Мазыр	3	3	6	11	8
Мазырскі павет	14	16	23	-	-
Мінск	26	27	77	-	52
Мінскі павет	15	18	23	-	-
Навагрудак	5	4	6	7	16
Навагрудскі павет	24	25	39	-	-
Нясвіж	7	7	7	8	9
Пінск	19	22	33	28	35
Пінскі павет	12	14	26	-	-
Рэчыца	4	5	8	-	8
Рэчыцкі павет	14	14	19	-	-
Слуцк	11	11	15	-	-
Слуцкі павет	29	26	24	-	-
Усяго	285	294	440	-	-

Рэпазіторый ВДУ

Адным з найбольш распаўсюджаных спосабаў павелічэння колькасці сінагог і малітоўных школ было ўзвядзенне новых культавых будынкаў, якія першапачаткова меркавалася выкарыстоўваць для малітоўных мэт.

Напрыклад, у 1890 г. паспяхова ажыццявіўся праект будаўніцтва новай малітоўнай школы ў Давід-Гарадку, якая атрымала назву "Пярлоўскай" (гл. мал. 1). 5 лістапада вернікі падалі хадайніцтва пра неабходнасць узвядзення згаданага будынку, а ўжо 30 лістапада таго ж года будаўнічае аддзяленне Мінскага губернскага праўлення ўхваліла гэты праект [9, арк. 1, 2].

Апроч таго, у яўрэйскім асяроддзі звычайнай з'явай было ахвяраванне вернікамі сваіх уласных будынкаў для размяшчэння там малітоўных школ. У прыватнасці, у 1906 г. жыхар Лунінца Лейзер Ледэр перадаў у карыстанне абшчыны адзін з належачых яму жылых дамоў, дзе з таго часу пачалі праводзіцца малітоўныя сходы [10, арк. 1].

Час ад часу сябры іўдзейскіх абшчын мусілі пацвярджаць права ажыццяўляць набажэнствы ў тым ці іншым будынку.Вельмі верагодна, што гэта былі малітоўні, адчыненыя вельмі даўно, і дакументацыя на іх была проста згублена ў канцылярыях органаў улады.

У выніку абшчыны прымалі захады па прадастаўленні губернскім праўленням дакументаў, неабходных для законнага функцыянавання малітоўні. Па сутнасці, гэты працэс быў аналагічным адкрыццю новага малітоўнага будынка.

У прыватнасці, у 1889 г. у Навагрудку функцыянавала 1 сінагога і 16 малітоўных дамоў, пры чым у павятовым паліцэйскім упраўленні меліся дакументы на законнае функцыянаванне толькі 9 з іх.

У верасні 1889 г. прыхаджане малітоўнага дома "Тодрэс" падалі хадайніцтва пра дазвол на яго далейшае функцыянаванне, адзначыўшы, што ён пабудаваны каля 90 гадоў таму (гл. мал. 2). У хуткім часе – 6 студзеня 1890 г. – Мінскае губернскае праўленне задаволіла дадзеную просьбу, і малітоўны дом бесперашкодна працягваў дзейнічаць [11, арк. 1, 4, 11].

Па меры неабходнасці вернікі ажыццяўлялі рамонт богаслужбовых будынкаў, але рамонтныя работы, якія цягнулі за сабой змяненне вонкавага выгляду сінагог і малітоўных школ, патрабавалі ўзгаднення з губернскімі ўладамі.

Прыкладам таго, наколькі складаным было ажыццяўленне рамонту, з'ўляецца спроба вернікаў-іўдзеяў м. Парычы Бабруйскага павета аднавіць Стара-Любавіцкую малітоўную школу ў 1884 – 1885 гг. Гэтая школаіснавала ўжо на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў і паступова стала разбурацца. Акрамя Стара-Любавіцкай у мястэчку функцыянавала яшчэ 4 іўдзейскія малітоўні, але іх было недастаткова для шматлікага яўрэйскага насельніцтва Парычаў, таму вернікі неаднаразова звярталіся ў Мінскае губернскае праўленне з хадайніцтвамі пра дазвол узвесці новы будынак замест старога (гл. мал. 3). Першая такая просьба ад вернікаў мела месца ў пачатку 1884 г. Да гэтага часу будынак Стара-Любавіцкай школы ўвогулебыў прызнаны аварыйна небяспечным і зачынены для наведвання.

Аргументам мясцовых улад супраць функцыянавання школы было тое, што побач з ёй знаходзіліся яшчэ 2 іўдзейскія культавыя будынкі, якіх паводле меркавання службоўцаў губернскага праўлення, было дастаткова для адпраўлення рэлігійных патрэб.

Супраць рамонту Стара-Любавіцкай школы выступаў і адзін з яўрэяў – жыхароў мястэчка. 9 кастрычніка 1884 г. ён накіраваў у Мінскае губернскае праўленне ліст, у якім адзначыў, што ў гэтым квартале забудова вельмі шчыльная, і аднаўляць старую школу не варта.

У сваю чаргу прахаджане накіравалі губернатару новыя просьбы пра рамонт школы – 11 кастрычніка і 1 лістапада 1884 г., а ў студзені 1885 г. – хадайніцтва аналагічнага зместу на імя імператара Аляксандра III.

У сакавіку 1885 г. павятовым паліцэйскім спраўнікам было прызнана, што ў згаданым вышэй квартале мястэчка вельмі шчыльная забудова і гэта небяспечна ў выпадку пажару, таму Стара-Любавіцкую школу прапаноўвалася не аднавіць, а ўвогуле знесці.

У красавіку 1885 г. той жа працiўнік аднаўлення малітоўнай школы выказаў губернскаму праўленню новы аргумент: нібыта ў канцы 1870-х гг. абшчына ўжо пабудавала новую Любавіцкую школу, а старую так і не знесла.

У выніку разгляду ўсіх хадайніцтваў Мінскае губернскае праўленне ў чэрвені 1885 г. пастанавіла знесці Стара-Любавіцкую яўрэйскую школу, а на яе месцы новых малітоўных будынкаў не ўзводзіць [12, арк. 1, 2, 8 – 10, 12, 18].

Таксама беспаспяховай аказалася спроба абшчыныг. Лунінца ўзвесці прыбудову да малітоўнай школы і саму яе зрабіць больш высокайу 1912 г. Губернскае праўленне адмовіла ў гэтым хадайніцтве, бо вернікі не прадаставілі ўсіх неабходных дакументаў[10, арк. 1, 5].

Такім чынам, на працягу другой паловы XIX – пачатку XX ст. на тэрыторыі Мінскай губерні колькасць яўрэйскіх культавых будынкаў паступова павялічвалася, пры гэтым больш актыўна будаўніцтва ажыццяўлялася ў гарадах, чым у мястэчках, і найбольш масава з'яўляліся драўляныя малітоўныя школы. У сваю чаргу будаўніцтва новых малітоўняў, прыстасаванне для рытуальных патрэб жылых памяшканняў і іх рамонт кантраляваўся мясцовымі органамі ўлады, што ў пэўнай ступені стрымлівала рост колькасці іўдзейскіх культавых збудаванняў у рэгіёне.

Рэпазіторый ВГУ

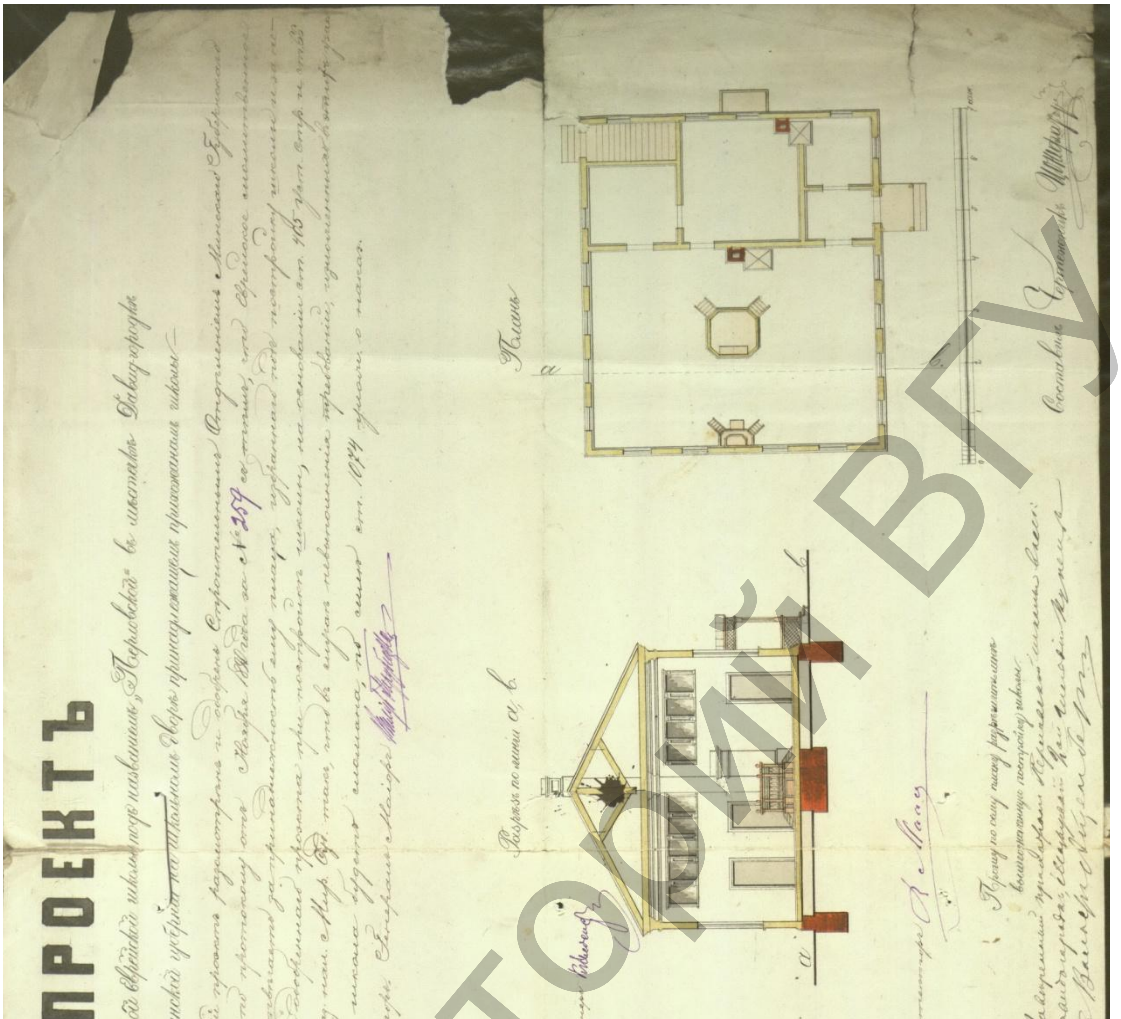

Праект будаўніцтва “Пярлоўскай” малітоўнай школы ў Давід-Гарадку, 1890 г. [9, арк. 6].

Репозиторий ВГУ

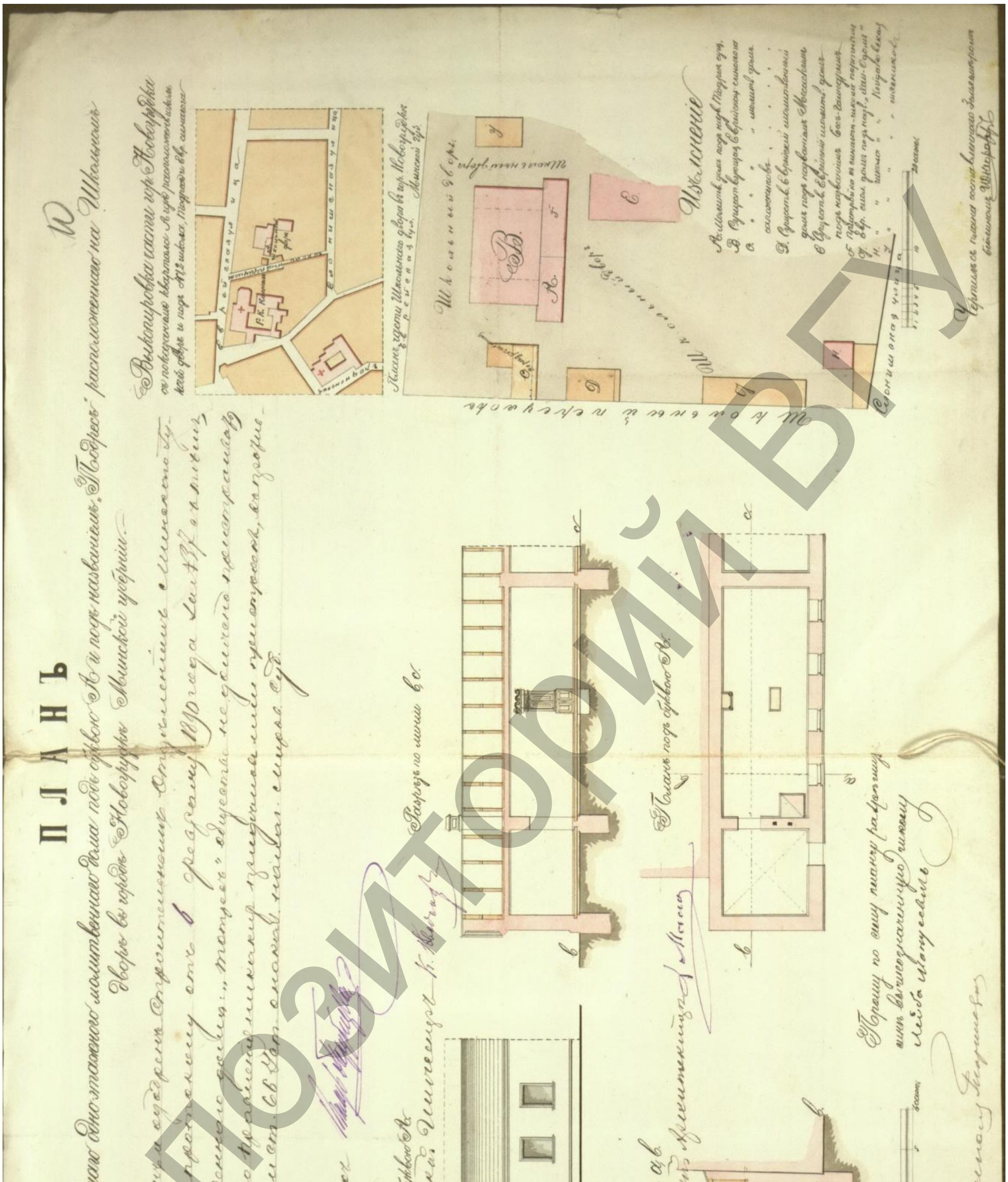

Репозиторий БГУ

План малітоўнага дома “Тодрэс” у Навагрудку, 1889 г. [11, арк. 9 адв. – 10].

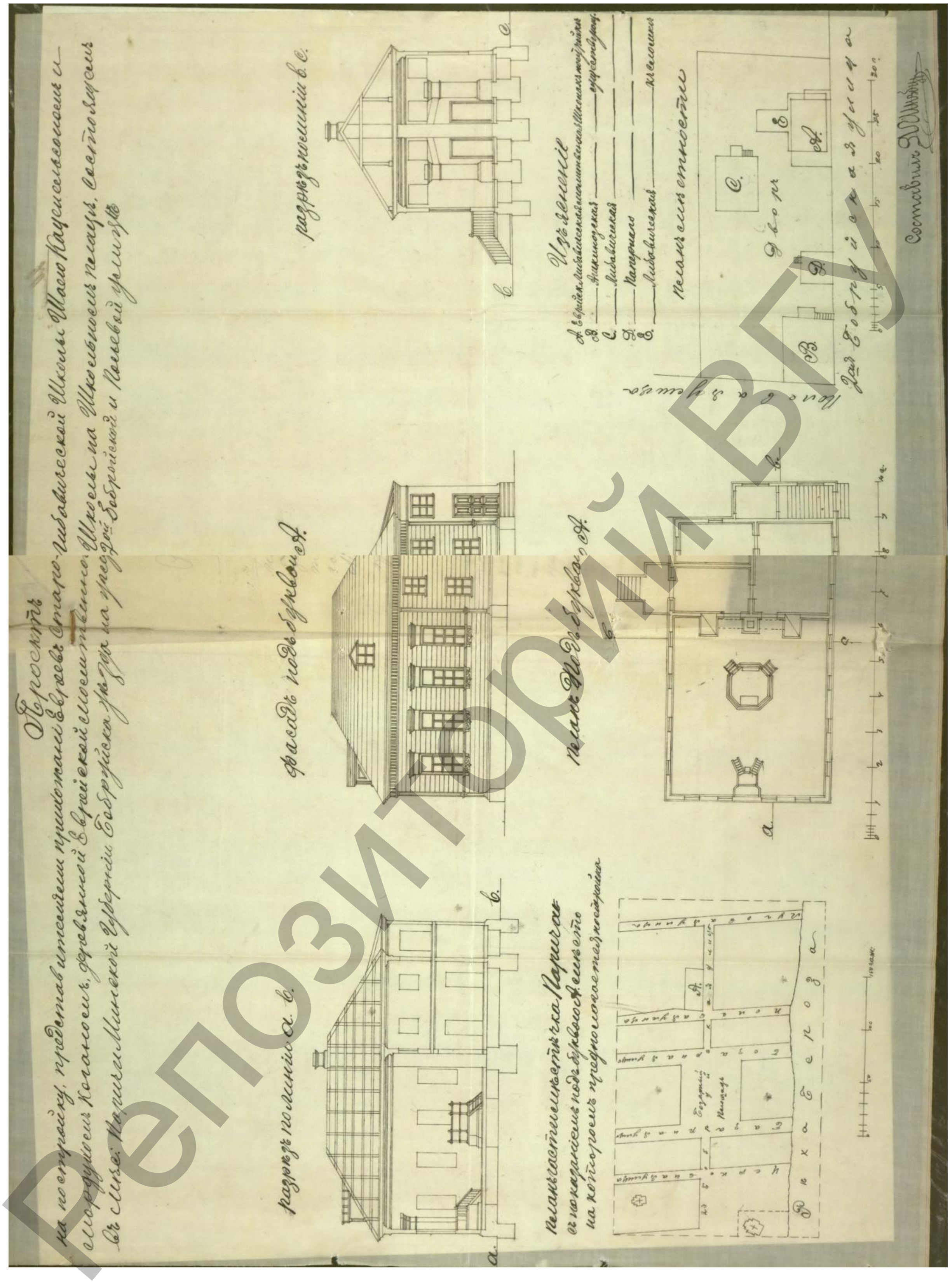

Праект будаўніцтва драўлянай малітоўнай школы ў м. Парычы Бабруйскага павета, 1885 г. [12, арк. 20].

1. Канфесійны фактар у сацыяльным развіцці Беларусі (канец XVIII – пачатак XX ст.) / В.В. Яноўская [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – 496 с.
2. Розенблат, Е. Динамика численности и расселения белорусских евреев в XX в. / Е. Розенблат, И. Еленская // Диаспоры. – 2002. – № 4. – С. 27 – 52.
3. Памятная книжка для Минской губернии на 1860 год. – Минск: Типография Губернского правления, [1860]. – [3], 155, 111, [1] с.
4. Памятная книжка Минской губернии [на 1861 год]. – Минск: Типография Губернского правления, 1861. – [3], 229, 54, [2] с., [1] л. карт.

Рэпазіторый ВДУ

5. Памятная книжка Минской губернии на 1865 год. – Минск: Губернская Типография, 1864. – [3], 8, [5], 232, 55, [2] с.
6. Памятная книжка и календарь Минской губернии на 1888 год. – Минск: Минская губернская типография, 1887. – 345, V, [2] с.
7. ВерхнееПоднепровье и Белоруссия. Полное географическое описание нашего Отечества / сост. В.П. Семенов (Тян-Шанский) [и др.]. – Минск: БелЭН, 2006. – 456 с.
8. Российская еврейская энциклопедия[Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа: http://www.rujen.ru. – Дата доступа: 13.02.2018.
9. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 299. Воп. 5. Спр. 1003.
10. НГАБ. – Ф. 299. Воп. 5. Спр. 2145.
11. НГАБ. – Ф. 299. Воп. 5. Спр. 942.
12. НГАБ. – Ф. 299. Воп. 5. Спр. 805.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ЭЛИТЫ ВИТЕБСКА В РЕАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ НА РУБЕЖЕ XIX–XX ВЕКОВ

С.Ф. Шимукович (Минск, Беларусь)

В Российской империи легальных возможностей для реализации форм гражданской активности существовало совсем не много. Правительство не поощряло излишней социальной активности подданных, особенно организованной, подозревая за всеми её формами антиправительственный либо оппозиционный характер. Особенно это актуально было в отношении белорусского региона, где значительная часть местных элит была настроена резко, а зачастую радикально оппозиционно центральной власти. В рамках традиций шляхетской вольности периода Речи Посполитой гражданская активность поощрялась, более того, политическая активность являлась естественной формой существования шляхты как формально правящего сословия в данной шляхетской республике. И совершенно нетерпимым было отношение к политической активности в Российской империи.

Тем не менее, государство как политический и социальный институт не могло обойтись без некоторых видов общественной активности, проявлявшихся прежде всего в реализации программ помощи наименее социально защищенным слоям населения, а именно – в виде частной благотворительности. Однако в данном случае такую социальную активность старались взять под контроль либо досконально регламентировать любые ее проявления. Например, в Российской империи существовали так называемые официальные «благотворительные ведомства, на особых правах управляемые». По многим признакам это были обыкновенные бюрократические структуры, однако они не получали прямого бюджетного финансирования, рассчитывая в своей деятельности исключительно на привлечение средств частных жертвователей и гражданскую активность населения, которая автоматически приобретала «правильный» характер [5, с. 152-153]. Выделяется четыре таковых «благотворительных ведомства», исходя из масштабов деятельности и степени их регламентации. Это обширная многоуровневая сеть учреждений Ведомства учреждений императрицы Марии (ВУИМ), Императорское человеколюбивое общество (ИЧО), Российское общество Красного Креста (РОКК) и Попечительство о трудовой помощи (ПОТП). Был еще целый список иных «попечительств», однако они либо являлись структурными подразделениями ВУИМ, либо не отличались масштабами деятельности либо имели слишком узкие специфические цели деятельности. Общим у всех этих благотворительных учреждений было то, что частные лица рассматривались исключительно как источник средств, но к принятию решений об управлении данными учреждениями они не допускались.

Несколько иначе была построена работа немногочисленных частных благотворительных обществ. С конца XIX века они получили широкое распространение, поскольку правительство в решении обострившихся социальных проблем все более полагалось на участие широких кругов общественности, для чего снижался уровень контроля над деятельностью частных благотворительных обществ. Хотя стоит отметить, что прямой, формальный контроль зачастую уступал место неформальному контролю над деятельностью частных обществ, поскольку руководителями наиболее крупных частных благотворительных обществ были местные губернаторы либо иные представители местного высшего чиновничества, а в числе членов общества было значительное число служащих губернских и уездных органов власти [14, с. 15].

На территории белорусского региона, и в частности в Витебске, ситуация с деятельностью частных благотворительных обществ усложнялась конфессиональным, этническим, политическим факторами, которые не только определяли политику властей к проявлениям социальной активности местного населения, но и определяли формат деятельности самих благотворительных учреждений разных форм и видов.

Город Витебск на протяжении XIX – начала XX веков был центром большой губернии, динамично развивавшимся промышленным центром, вместе с Минском – крупнейшими городами по числу населения. Городская общественность активно участвовала в деятельности разнообразных легальных обществ и объединений, выступая как в качестве пассивных источников средств, так и предлагая и реализовывая самостоятельные проекты оказания помощи лицам и социальным группам, находящимся в бедственном положении. В городе к началу века действовала развитая сеть благотворительных учреждений, как относящаяся к структурам «официальных благотворительных ведомств», так и являвшимися частными благотворитель-

Репозиторий ВГУ